

FORMIRANJE TREĆE PROLETERSKE BRIGADE

Početak juna 1942. godine, na široj prostoriji Celebića prikupilo se 6 bataljona — oko 800 boraca — iz sandžačkih partizanskih jedinica, i to po dva bataljona iz Bjelopoljskog i Pljevaljskog odreda, a zatim Zlatarski i Mileštvski bataljon. Kako je ovaj poslednji spao na svega 72 borca i rukovodioca, preformiran je u četvu. U tadanjoj situaciji naročito je teško stanje bilo kod Pljevaljskog odreda, pa je odlučeno da se čitav ovaj odred u toku 2. juna prebaci na Sćepan-Polje radi odmora i reorganizacije.

Prvih dana juna, partizanske snage iz Sandžaka bile su raspoređene: 2. bjelopoljski bataljon (oko 120 boraca) u s. Meštrovac sa zadatkom da izviđa prema Ljubišnji i zatvori pravac Pandurica — Veleniči — Uzlup; 1. bjelopoljski bataljon (115 boraca) u s. Selišta — izviđa i zatvara pravac od Ljubišnje preko Konjskog polja i s. Rajkovića ka Celebiću; Zlatarski bataljon (oko 195 boraca) u s. Rijeka i Celebići, radi izviđanja i zatvaranja pravca od Meljaka ka Celebiću; Pljevaljski odred — dva bataljona sa ukupno oko 230 ljudi — nalazio se, zbog velike zamorenosti, u rejonu Sćepan-Polja radi odmora i reorganizacije, a Mileševska četa u rejonu Uzlupa.

Dok su se vodile borbe na tromedi Sandžaka, Bosne i Crne Gore, kao i na prostoriji severoistočne Hercegovine, imalo se u vidu formiranje novih udarnih partizanskih brigada. U vezi s tim u instrukciji Vrhovnog štaba se kaže: da je veći deo Crne Gore »očišćen od naših snaga i zahvaćen od Italijana i četnika« i da je namera da se od crnogorskih udarnih bataljona koji su se povukli sa tog terena formira jedna ili dve brigade koje će biti jezgro crnogorskih partizana i udarna snaga protiv četnika. Isto tako, trebalo je od sandžačkih bataljona formirati jednu

brigadu, s tim što bi se u pozadini ostavile manje parti- zanske jedinice i deo partijskog aktiva koji će stvarati uslove za nov polet ustanika.³

U vezi s tim Vrhovni štab je, 4. juna 1942. godine, iz- dao naređenje Glavnom štabu NOV i PO za Sandžak o formiranju 3. narodnooslobodilačke udarne brigade od pet do šest bataljona. Posle formiranja brigada treba da za- uzme raspored:

— jedan bataljon u Mratinju, radi zaštite ustanova koje će se tamo smestiti kao i radi osmatranja Pive na tom sektoru;

— jedan bataljon privremeno ostaje u Rudinama da kontroliše most kod Uzlupa i Donjeg Kruševa, s tim što će njegovi delovi biti u Lijećevini i na Šćepan-polju. U slučaju povlačenja ovaj bataljon se mogao spojiti sa onim u Mratinju.

Ostale snage brigade trebalo je, prema tom naređe- nju, da se rasporede na prostoriji: s. Luče — Vrbnica • — Ljubina, s tim da preko Tjentišta uhvate vezu sa našim delovima koji se nalaze u rejonu Čemerna. Dalje je u n- aređenju napomenuto da se preduzmu mere radi prikup- ljanja podataka o stanju neprijatelja u Kalinoviku, oko Foče i na komunikaciji Foča — Kalinovik, napominjući da je zakmurski kraj i rejon oko Kalinovika nesiguran, ali da je za nas interesantan, jer nam može poslužiti kao baza za dalje pokrete.

Naređeno je da se naše snage u ovom zakmurskom kraju dobro odmire i da se sa njima što više politički radi, s tim da im se priključi i Čelebićko-dragočavski ba- taljon. Rečeno je da će sve naše pozadinske ustanove biti evakuisane na prostoriju: Mratinje — Popov most — Iz- gori, a zatim, da će se sa jačim snagama preduzeti jedan manevar u pravcu Banjana. Nagovešteno je i to da će se Piva napustiti kroz tri do četiri dana.⁴

U toku noći 4/5. juna održan je, u selu Lijećevini, sastanak članova Glavnog štaba za Sandžak sa članom Vrhovnog štaba Aleksandrom Rankovićem. Tu su doneta

³ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, Vojnoistorijski institut, tom III, knjiga 3, dokumenat 158 (Dalje: Zbornik III/3, dok 158).

⁴ Zbornik II/4, dok. br. 138.

rešenja o osnovnim pitanjima koja se odnose na formiranje 3. proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade. Odmah posle toga prešlo se na formiranje brigade koja se sastojala od štaba, pet bataljona, brigadnog saniteta i komore. U njen sastav ušli su: 1. *bataljon* (od Zlatarskog bataljona), 2. *bataljon* (od 1. pljevaljskog »1. decembar« i manjih delova 3. pljevaljskog bataljona), 3. *bataljon* (od 1. bjelopoljskog bataljona i Mileševske čete), 4. *bataljon* (od 2. bjelopoljskog) i 5. *bataljon* (od 2. pljevaljskog). Ovih pet bataljona ostaje u sastavu brigade sve do borbi — početkom avgusta u rejonu Šujica u Bosni, kada je 3. bataljon rasformiran tako da su ostala četiri: 1, 2, 4. i 5.

Štab i prištapske jedinice brojali su 83 čoveka (štab brigade, politodel, sanitet i komora, brigadni sud i dr.), 1. bataljon (Zlatarski) 206 ljudi, 2. bataljon (Pljevaljski) 170, 3. bataljon (Mileševsko-bjelopoljski) 164, 4. bataljon (Bjelopoljski) 191 i 5. bataljon (Pljevaljski) 144 ljudi.

Tako je na dan formiranja brigada imala ukupno 958 boraca i rukovodioca.

Po socijalnom sastavu u 1. bataljonu je bilo oko 45 radnika, 101 seljak i 50 intelektualaca, u 2. bataljonu 1 radnik, 121 seljak i 41 intelektualac, u 3. bataljonu 21 radnik, 88 seljaka i 47 intelektualaca, u 4. bataljonu 17 radnika, 106 seljaka i 42 intelektualca i u 5. bataljonu 3 radnika, 106 seljaka i 28 intelektualaca, odnosno ukupno u brigadi je bilo radnika 95, seljaka 551 i intelektualaca 238. Kao što se vidi, većina ljudstva bila je sa sela. Po nacionalnosti brigadu su sačinjavali Srbi, Crnogorci i Muslimani.

Krajem avgusta 1942. brigada je imala 218 članova Partije i 44 kandidata. To skupa čini oko trećinu brigade, a i ostali sastav je bio u političkom pogledu na visokom nivou.

Po godinama starosti, stanje u brigadi na dan formiranja bilo je sledeće: preko 30 godina je bilo 120 ljudi, dok su svi ostali bili ispod 30 godina s tim što je veći broj, gotovo dve trećine, bio od 20 i ispod 20 godina.

U bataljonima su bile po dve čete i mitraljeski vod, izuzev 1. bataljona koji je imao tri čete. Čete su brojale

od 70 do 80 ljudi. U bataljonima su postojali štabovi — od 4 do 6 rukovodilaca, zatim intendantura i sanitet do 9 boraca i rukovodilaca.

Od naoružanja, brigada je, pored pušaka, imala 16 puškomitraljeza, 5 teških mitraljeza, 1 teški i 2 laka minobacača.

— *Stab brigade sačinjavali su:* Vladimir Knežević, komandant brigade, poručnik bivše jugoslovenske vojske; Velimir Jakić, politički komesar, inženjer šumarstva; Mile Peruničić, zamenik komandanta brigade, učitelj u penziji, kasnije član Izvršnog odbora AVNOJ-a; Voja Leković, zamenik političkog komesara, radnik koji se uskoro posle formiranja brigade sticajem okolnosti vratio u Sandžak; Ratko Martinović, načelnik štaba, poručnik b.j.v, Rifat Burdžović, zamenik političkog komesara, student prava; Mijat Vuletić, intendant brigade, pravnik; dr Dejan Popović, referent saniteta, lekar. U političkom odelu brigade bili su: Živojin Stepanović, radnik, Miko Cuković, pravnik; Jovan Popović, književnik; dr Dušan Nedeljković, profesor Univerziteta; Mirko Milojković, radnik; Vladeta Petrović, student.

Uz štab brigade bili su još: Jevstatije Karamatijević, verski referent brigade, protojerej, predsednik Sreskog narodnooslobodilačkog odbora sreza zlatarskog, kasnije većnik AVNOJ-a; Ristan Pavlović, član narodnooslobodilačkog odbora sreza pljevaljskog, učitelj, docnije većnik AVNOJ-a; Miloje Dobrašinović, profesor, docnije većnik AVNOJ-a; Joso Mirković, trgovac, docnije većnik AVNOJ-a i član Sreskog NO; Seid Musić, član Sreskog NO sreza zlatarskog; Dušan Ivović, učitelj, sekretar Sreskog odbora Zemljoradničke stranke za srez pljevaljski, docnije većnik AVNOJ-a; Pavle Zizić, učitelj, član Sreskog NO za Bijelo Polje, kasnije većnik AVNOJ-a; Stevan Cuković, docnije većnik AVNOJ-a i član Sreskog NO za srez zlatarski; Mišo Subgtić, predsednik Sreskog odbora Zemljoradničke stranke za srez zlatarski, član Sreskog NO za srez zlatarski, inače zanatlija; Krsto Radojević, predsednik Sreskog NO za srez Bijelo Polje, zemljoradnik.

U brigadnom sanitetu i brigadnoj komori od rukovodilaca su bili: Judita Alargić, politički komesar brigadnog saniteta, radnica; Miljan Tomićić, zamenik intendanta, zemljoradnik, a u brigadnom sudu je bio Vladimir Zugić, sudija.

— *Stab 1. bataljona:* Momir Pucarević, komandant, potporučnik b.j.v; Cedomir Druловиć, zamenik komandanta, pravnik; Jova Grbović, politički komesar, učitelj; Jezdimir Lović, zamenik političkog komesara, trgovački pomoćnik; Dragić Tomić, intendant bataljona, pravnik; Dragiša Pajević, referent saniteta bataljona, student medicine.

— 1. četa: Zivko Ljuljić, komandir, učenik; Svetislav Vidojević, zamenik komandira, radnik; Vladimir Šaponjić, politički komesar čete, učitelj; Strahinja Purić, zamenik političkog komesara, učenik;

— 2. četa: Denda Cerović, komandir čete, radnik; Simo Grbović, politički komesar čete, đak učiteljske škole; Božidar Milošević, zamenik komandira čete, učitelj; Slobodan Tuzlić Butum zamenik političkog komesara, student prava;

— 3. četa: Radomir Kurčubić, komandir čete, zemljoradnik; Aco Bošković, zamenik komandira čete, zemljoradnik; Rade Borisavljević, politički komesar, radnik; Dragica Šaponjić, zamenik političkog komesara, đak gimnazije;

Stab 2 (pljevaljskog) bataljona: Ljubomir Medenica, komandant, student prava; Mirko Pejatović, politički komesar, građevinski inženjer; Mišo Pavićević, zamenik političkog komesara, pravnik; Miljko Starčević, zamenik komandanta, zemljoradnik; Radoje Zorić, intendat, trgovački pomoćnik i Milija Šćepanović, referent saniteta, dezinfektor;

— 1. četa: Branko Vojnović, komandir, zemljoradnik; Milisav Vuković, politički komesar, đak gimnazije; Mihajlo Zugić, zamenik komandira, učitelj; Radoš Kondić, zamenik političkog komesara, đak gimnazije;

— 2. četa: Radoš Zečević, komandir, trgovački pomoćnik; Vojislav Kovaljski, politički komesar, đak gimnazije; Milovan Lazarević, zamenik komandira, bivši žandarm; Momčilo Bajčetić, zamenik političkog komesara, student prava.

Stab 3. (mileševsko-bjelopoljskog) bataljona: Žarko Vidović, komandant, poručnik bju; Zivko Zizić, politički komesar, pravnik; Radomir Janketić, zamenik komandanta, službenik; Velibor Ljujić, zamenik političkog komesara, pravnik; Milena Stojadinović, referent saniteta, radnica; Rade Rudić, intendat bataljona, podoficir bju.

— 1 (Mileševska) četa: Boško Škrbović, komandir, đak gimnazije; Vojo Terić, politički komesar, službenik; Milun Drčalić, zamenik komandira, radnik; Selmo Hašimbegović, zamenik političkog komesara, student prava; **Milan** JvrlđaK, ekonom, radnik;

— 2 (Bjelopoljska) četa: Ratko Radojević, komandir, zemljoradnik; Milan Lašić, politički komesar, zemljoradnik; Delić Petar, zamenik komandira, zemljoradnik; Vojislav Bulatović, zamenik političkog komesara, đak gimnazije;

Stab 4. bataljona: Radisav Lukovac, komandant, podoficir bju; Veselin Bulatović, politički komesar, student teologije; Tomaš Zizić, zamenik komandanta, inženjer agronomije; Velimir Pešić, zamenik političkog komesara, radnik; Ilija Bulatović, intendat bataljona, radnik; Božo Mitrović, sanitetski referent, medicinski tehničar.

— 1. četa: Mirko Kruščić, komandir, zemljoradnik; Aleksandar Vuksanović, politički komesar, student prava; Jovo Šćepanović, zamenik komandira, pravnik; Milan Novaković, zamenik političkog komesara, đak gimnazije;

— 2. četa: Panto Bogavac, komandir, zemljoradnik; Dragoje Kujović, politički komesar, učenik bogoslovije; Krsto Nišavić, zamenik komandira, zemljoradnik; Nikola Vujisić, zamenik političkog komesara, student prava.

Štab 5 (Pljevaljskog) bataljona: Velimir Knežević, komandant, poručnik bjv; Danilo Jauković, politički komesar, student prava; Budimir Miličević, zamenik komandanta, učitelj; Vladimir Damjanović, zamenik političkog komesara, student agronomije; Slobodan Grbović, intendat, službenik; Leposava Dobričanin, referent saniteta, domaćica;

— 1. četa: Danilo Vraneš, komandir, službenik; Bogdan Gleđo, politički komesar, đak gimnazije; Boško Ostojlć, zamenik komandira, zemljoradnik; Ahmed Bajrović, zamenik političkog komesara, pravnik; Dobrinka Mirković, četna bolničarka, studentkinja medicine;

— 2. četa: Milovan Planić, komandir, radnik; Radoje Tošić, politički komesar, student prava; Božo Milić, zamenik komandira, podoficir bjv; Milorad Peruničić, zamenik političkog komesara, đak gimnazije.

U sastav brigade ušle su jedinice već prekaljene u višemesečnim borbama. Naime, najveći broj boraca je bio već duže vreme u partizanskim jedinicama, a i štabovi su imali iskustva za rukovođenje jedinicama i u najsloženijim uslovima. Tako su u štab brigade i štabove bataljona ušli rukovodioci koji su dotad bili u sastavu raznih štabova — Glavnog štaba za Sandžak, štabova Crnogorsko-sandžačkog odreda, Srpsko-sandžačkog partizanskog odreda, kao i u štabovima Pljevaljskog i Bjelopoljskog partizanskog odreda i u štabovima dotadanih njihovih udarnih bataljona. Ovi rukovodioci su stekli veliko iskustvo kako u vojnom tako i u političkom pogledu. Gotovo svi vojni rukovodioci u svim štabovima imali su vojne škole ili kurseve. Kada se tome doda dotadanje ratno iskustvo, može se konstatovati da je vojno rukovodstvo u svim jedinicama brigade bilo stručno potpuno sposobno. Isto tako je i politički i partijski kadar imao ogromno iskustvo iz dotadašnjeg rada, što je garantovalo zrelost i sposobnost za održavanje i unapređivanje vojne i partijske discipline i unutarnje čvrstine brigade.

Partizanske jedinice koje su ušle u sastav 3. proleterske brigade stekle su iskustva u raznim uslovima i situacijama, na raznovrsnim terenima, na područjima svojih srezova, kao i van njih. Dejstvovala su u zasedama duž komunikacija, vodile frontalne borbe sa tehnički dobro opremljenim i brojno jakim snagama okupatora — Italijanima, borilo se sa četničkim kao i sa udruženim italijansko-četničkim formacijama itd. Jedan deo tih jedinica

je učestvovao u napadu na gradove — Bijelo Polje i Novu Varoš. Posebno su značajna iskustva u zimskim uslovima, stečena u borbama zimi 1941/1942. godine.

Borbe na tromeđi Sandžaka, Bosne i Crne Gore

U to vreme neprijatelj je vršio koncentrične napade kroz Hercegovinu, Crnu Goru i Sandžak, kao i preko jugoistočne Bosne. Protiv udruženih neprijateljskih snaga — Italijana, četnika i ustaško-domobranskih jedinica — naša 1. i 2. proleterska brigada, kao i crnogorske, hercegovačke i sandžačke partizanske jedinice vodile su vrlo oštre i ogorčene borbe. U takvoj situaciji i partizanske jedinice Sandžaka koje su u prvo vreme po dolasku na tromeđu Sandžaka, Bosne i Crne Gore bile za kraće vreme van dodira sa jačim neprijateljskim snagama, morale su ubrzo da se angažuju, tako da su reorganizaciju dovršavale u toku pokreta ili vrlo kratkih predaha.

Po odlasku 2. proleterske brigade sa šire prostorije Celebića, njenu dotadanju ulogu su primile sandžačke partizanske jedinice, odnosno 3. proleterska (sandžačka) brigada. Nastojalo se da se glavne snage 3. brigade zadrže u rejonu Celebića sve dok ne budu primorane da se povuku ka Pivi. Deo snaga — Pljevaljski partizanski odred — nalazio se kod Šćepan-polja, radi preformiranja i konsolidacije udarnih bataljona. Međutim, i pre nego što je neprijatelj napao glavninu 3. brigade u zoni Celebića, naređeno je da se jedan njen deo prebaci na prostoriju Pive, a drugi na prostoriju između Sutješke, Drine, Bistrice i Zelengore.⁵ U objašnjenju razloga za hitno prebacivanje sandžačkih snaga sa čelebićkog područja načelnik Vrhovnog štaba, pored ostalog, piše:

Padom Pive, i Sandžaklije bi se našli odsečeni. Za nas bi bilo nezgodno da te sandžačke snage ostavimo kao plen okupatora i četničkih bandi u Sandžaku. Iz jednog izveštaja videli smo da su te snage bez dovoljno municije i da izvesni dezertiraju. To bi se pojačalo u teškoj situaciji. Dakle i Stari se složio da ih treba pripojiti ostalim našim snagama. Prema tome i pitanje ostanaka Sandžaklija oko Celebića je samo pitanje kraćeg vremena.⁶

⁵ Zbornik II/4, dok. 150.

⁶ Isto.

Tako je, bez obzira na situaciju kod Celebića, u toku 5. juna bilo predviđeno da 1. bataljon izbije na prostoriju Pive, sa zadatkom da zatvori pravac Nikovići — Rudine — Sčepan-polje i omogući evakuaciju bolnice, magacina hrane i stoke u pravcu Zakmura. Isto tako bilo je predviđeno da jedan bataljon (Pljevaljski) posjedne položaje kod Martinja.

Sandžačke jedinice preformirane u brigadne bataljone, napustile su rejon Celebića 5. juna i u redu se prebacile na novu, širu prostoriju, i to: 1 (Zlatarski) bataljon u selo Kolo radi obezbeđenja Rudina i izviđanja u pravcu Nedajna; 3 (Bjelopoljsko-mileševski) bataljon prebačen je preko Tare za obezbeđenje Uzlupa; 4 (Bjelopoljski) smješten je u sela Beleni i Trbušce; 2 (Pljevaljski) upućen je kod Mratinja, a 5 (Pljevaljski) sa štabom brigade pošao je u sela Grandići i Ljubina.⁷

U to vreme su, zbog vrlo jakog pritiska neprijatelja na naše snage u rejonu Gacka, povučeni delovi 1. proleterske brigade sa prostorije Zakmura. U vezi s tim naredeno je, 6. juna, da se na ovu prostoriju hitno upute tri sandžačka bataljona, da smene 3. bataljon 1. brigade koji je imao da što pre odmaršuje na Čemerno, gde su se već nalazila četiri bataljona 1. i 2. proleterske brigade. Pomenuta tri sandžačka bataljona imala su da se u rejonu Zakmura prikupe i odmore, a zatim su dva bataljona trebalo da koordiniraju sa partizanskim snagama u rejonu Čemerna, na pravcu Zagorje — Obalj i ka Ulogu, u čišćenju te prostorije od četnika, a jedan bataljon da ostane oko Popovog Mosta.

Na prostoriju Zakmur — Popov Most — Čurevo upućeni su 4. i 5. bataljon, a još jedan koji je takođe trebalo da se prebaci na tu prostoriju, nije to mogao učiniti zbog situacije na Pivi. Naime, odmah posle povlačenja snaga 3. brigade sa šireg rejona Celebića, tu prostoriju su zauzele četničke jedinice i izbile na Taru i Drinu. A istog dana, kad su glavne snage Durmitorske partizanske grupe prebačene u zonu reke Komarnice, neprijatelj je sa pravca Stuoca prešao Sušicu i izbio u Nedajno. Zatim su čet-

¹⁰ Zbornik II/4, dok. 189.

ničke snage sa linije Nedajno — Pišče preduzele nastupanje na sever, između reke Sušice i reke Pive i izbile na liniju u visini s. Nikovići — Barni Do — s. Šarići.

Kako na tom odseku nije više bilo naših snaga, naredeno je da na tom pravcu dejstvuju dva bataljona 3. proleterske (sandžačke) brigade — ili eventualno jedan bataljon ojačan jednom četom. Bilo je zamišljeno da ove snage dejstvuju sa severa, oslanjajući se levim krilom na Taru i Sušicu, a da deo crnogorskih partizanskih snaga dejstvuje sa juga, radi odsecanja i uništenja četničkih snaga koje su izbile u Pivu.

Predviđeno je da se napad na ovu četničku grupaciju izvrši sa severa u tri kolone. Desna — dve čete (jedna Plevajskog bataljona i Kombinovana četa koja je branila Nedajno) pod komandom komandanta 2. bataljona 3. brigade, napada pravcem s. Mratinje — Barni Do — s. Ograde — s. Šarići neprijatelja na prostoriji s. Šarići — Pirni Do — s. Ograde. Ona je imala da se u s. Šarići sastane sa srednjom kolonom — Zlatarski bataljon — koja napada iz s. Jerinića preko Crnoga vrha i da, posle proterivanja neprijatelja iz s. Šarića, zajedno produže pravcem Cigansko groblje — s. Kneževići — s. Podmilogora — Nedajno. Pri tome je trebalo da vrši jači pritisak na desno krilo i bok neprijateljskih snaga pred frontom leve kolone koja napada preko Nikovića u pravcu Nedajna. Leva kolona — 3. bataljon (bez Mileševske čete) dejstvuje pravcem Karaula (k. 1449) — Borikovac — Berino brdo (k. 1438) — Stolaš i napada neprijatelja u s. Odrag, a zatim produži pravcem Lijepi Pod — Nedajno, sa težnjom da neprijatelja obuhvati levim krilom i odbaci ga od Sušičkog kanjona.

Napad je trebalo da počne 11. juna u 2 časa, sa polazne linije Barni Do — Jerinići — Jasikovac. Međutim, neprijatelj je preduhitrio i u toku 10. juna jačim snagama preduzeo nastupanje ka severu, obema obalama r. Pive. Jedna njegova kolona levom obalom Pive izbila je iznenada u s. Goransko, dok su istovremeno tri kolone nastupale između Sušice i Pive, protiv naših snaga koje su zatvarale pravce na toj prostoriji. Zahvaljujući jačim snagama i bogatim zalihama municije u kojoj smo mi oskudevali, neprijatelj je brzo nadirao na svim pravcima.

U takvoj situaciji najvažnije je bilo obezbediti mostobran na desnoj obali Pive kod sela Donjeg Kruševa, gde se nalazio most. To je samoinicijativno organizovao štab 3. bataljona 3. proleterske brigade, a sa ostatkom snaga, raspoređenim na pogodnim položajima na desnoj obali Pive, u širem rejonu Donjeg Kruševa, prihvatao naše snage koje su užurbano odstupale ka Pivi.

Delovi 1 (Zlatarskog), 3. i Kombinovanog bataljona koji su se povlačili pred neprijateljem bili su u vrlo teškoj situaciji. Delovi 3. bataljona koji su se povlačili sa odseka Božurev do, potpali su pod vatru neprijatelja sa kote nekoliko kilometara od D. Kruševa, tako da je deo Bjelopoljske čete 3. bataljona ostao odsečen od glavnih snaga. U toku čitave noći 10/11. juna 3. bataljon je branio most kod D. Kruševa, sačekujući pojedine borce koji su uspeali da se probiju. Most je srušen u zoru 11. juna.

Cim su se naše snage noću prebacile na levu obalu Pive, četnici su izbili na njenu desnu obalu, orijentišući se prema mestima prelaza. Dok je 3. bataljon štitio prelaz kod Donjeg Kruševa, 2. se nalazio u širem rejonu Mratinja. U to vreme 1. bataljon je krenuo u rejon Zakmura gde su se, kao što je napomenuto, već nalazili dva bataljona i štab 3. proleterske brigade. Mesto Voja Lekovića na dužnost zamenika političkog komesara 3. proleterske brigade postavljen je Rifat Burdžović.

Pokušavajući da forsira Pivu, neprijatelj je vršio sve jači pritisak na 2. i 3. bataljon. U ovako teškoj situaciji drug Tito još 10. juna naređuje 2. bataljonu kod Mratinja:

»Primili smo vaše pismo od 9. juna 1942. godine. Viseći most preko Pive trebate smesta uništiti ako su sve vaše patrole prebačene na ovu stranu. Kombinovana četa koja je bila kod Nedajna i prebacila se na vašu stranu ostaje sada zajedno sa vašim bataljonom radi osiguranja obale Pive ako pokušaju da je pređu. Vaše patrole treba da se povežu sa jedinicama Prve proleterske brigade koje se nalaze na terenu oko Krstača, u s. Plužine. Vi biste trebali kontrolisati teren do sela Brljeva koji se nalazi iznad ušća Vrbniče u Pivu. Sa štabom Treće proleterske brigade i drugom Markom trebate se povezati odmah. Oni se nalaze negde ili oko Popovog Mosta ili oko Čureva. U svrhu orijentacije šaljem vam jedan primerak sekcije. Pošto će verovatno četnički banditi da uznemiruju Mratinje sa bacačima, potrebno je evakuisati teže ranjenike u katune o kojima govori doktor Bora. Kad se povežete sa drugom Markom onda trebate tačno ispitati mesto gde će se premestiti

bolnica i sve ostalo što je u Mratinju. To bi moglo biti negde u blizini Čureva ili Tjentišta. Zito koje stoji tamo treba da se upotrebljava za ishranu bolesnika i vašeg bataljona kao i Kombinovane čete. Za borce je određeno svega 200 grama dnevno hleba, jer više žita nemamo, ali zato treba da dobiju po kilogram mesa na dan. Saopštite drugu referentu saniteta da treba da vodi najveću brigu o pravilnom evakuisanju ranjenika i njihovom smeštaju. U toku sutrašnjeg ili prekosutrašnjeg dana stićeće tamo neko iz našeg štaba...»⁸

Čim je sa štabom stigao na Sutješku, u selo Izgori, Vrhovni komandant je naredio štabu 3. proleterske brigade da, u vezi sa ofanzivom u Hercegovini, izviđa prema Brodu i Foči, kao i prema Drini, s tim da se na tom sektoru ne upušta u neke akcije, sve dok se ne raščisti situacija u Hercegovini. Tom prilikom štab brigade je informisan da se naše snage i bolnica povlače na prostoriju zapadno od Sutješke, zbog velikog pritiska Italijana i četnika u Hercegovini i Crnoj Gori; da je zbog neprekidnih borbi na Goliji, u Pivi, i u Hercegovini bilo dosta gubitaka u našim jedinicama, naročito u 2. proleterskoj brigadi i da je naredeno da se delovi 3. brigade povuku iz Pive na bosansku stranu.

U toku narednih dana 3. i 2. bataljon 3. proleterske brigade su uspešno onemogućavali neprijatelja da forsira Pivu i izbije na Vučevo. Pri tome je neprijatelj sa položaja severno od Sćepan-polja (Hum) dejstvovao po delovima 3. bataljona i vatrom iz minobacača.

Kada su se svi naši delovi prebacili na prostoriju zapadno od Sutješke, izuzev 5. crnogorske brigade koja je držala položaje u gornjem toku reke Sutješke, 2. i 3. bataljon 3. proleterske brigade izvršili su pokret sa Vučeva ka rejonu s. Grandići. Sa te prostorije jedinice 3. brigade su izviđale u pravcu Foče, Broda i Kalinovika.

Pored 3. proleterske, do sredine juna formirane su još dve crnogorske brigade — 4. proleterska-crnogorska i 5. crnogorska.

⁸ Zbornik II/4, dok. 172.